

Волочасва Аріна Сергіївна,
студентка юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник – **Наливайко Олег Іванович,**
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ІНСТИТУТУ РЕФЕРЕНДУМУ

Науковий інтерес до проблем та ролі референдумів існував завжди та був спричинений міждисциплінарним характером цього феномену, адже дослідження на тематику референдумів та інших прямих форм народовладдя тривалий час були притаманні теорії конституційного права і лише згодом стали об'єктами політологічних та соціологічних досліджень.

Референдум як форма висловлювання громадської думки і як спосіб ухвалення важливих нормативно-правових актів і політичних рішень є надбанням не якоїсь нації або народу, а всього людства. Цей інститут демократії має загальнолюдську цінність, тому використання в Україні зарубіжного досвіду законодавчого закріплення і проведення референдумів у різних сферах суспільного життя є необхідним етапом розбудови правової держави [1, с. 238].

Проблеми референдуму змістовно аналізуються в численних наукових працях українськими вченими-правниками: О. Батановим, С. Дерев'янку, К. Книгіним, Л. Кривенко, О. Крупчаном, О. Мироненком, Г. Мурашиним, М. Оніщуком, В. Погорілком, О. Скрипнюком, М. Ставнійчук, Ю. Тодикою, В. Федоренком, В. Шаповалом, Ю. Шемшученком та ін.

Законодавче закріплення інституту референдуму почалося вже на ранніх стадіях становлення громадянського суспільства і наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття під впливом всенародних опитувань у конституціях окремих західноєвропейських країн з'явилися законодавчі норми, що передбачали можливість звернення до народу при вирішенні не тільки внутрішніх, а й окремих зовнішньополітичних питань [1, с. 235]. Світова практика проведення референдумів, а також досвід розбудови ратифікаційної референдної демократії за кордоном є досить багатим та результативним й заслуговує на увагу. Перші кроки для формування засад європейської референдної демократії з міжнародно-правових питань було зроблено ще на початку ХХ ст., коли в 1905 р. 368 392 норвежців проти 184 висловилися за вихід Норвегії з реальної унії зі Швецією. Так само в 1905 р. Норвегія та Швеція визначилися щодо порядку мирного розірвання унії, що стало позитивним прикладом ци-

вілізованого розв'язання проблем, через які в тогочасній Європі велися криваві та виснажливі для держав і націй війни. Після Другої світової війни практика використання інституту референдуму в політичному житті і правотворчій діяльності західних країн набула подальшого розвитку і вдосконалення [2, с. 4].

Важко назвати країну, де в 60-80-ті рр. ХХ ст. референдум не застосовувався або, принаймні, не розглядався як механізм впливу виборців на органи державної влади при вирішенні найважливіших справ. За допомогою референдумів пройшли демократичні трансформації у Греції, Іспанії, Південній Африці, Бразилії, Чилі тощо. Більшість цивілізованих країн активно використовує загальнонародні референдуми для внесення змін до своїх конституцій, тобто для вирішення найбільш важливих питань загальнонаціонального характеру.

Становленню і розвитку референдумів в Україні передували протореферендний період, коли формувалися національні традиції народовладдя, конституційно-правова думка щодо національних референдумів і численні конституційні проекти інституалізації цієї форми прямого народовладдя. Так, наприкінці Х – на початку ХІ ст. у Київській Русі закріпився особливий різновид пізньої військової демократії – так звана вічова демократія. М. Грушевський називав її органом громадського контролю над князем і його управою [3, с. 17-20]. Віча давніх слов'ян мали багато спільного з народними зборами давніх швейцарців, що стали прототипом проведення перших референдумів у світі. Проте подальший розвиток народовладдя в Київській Русі не отримав свого логічного завершення, оскільки був перерваний татаро-монгольською експансією. Прояви-елементів безпосередньої та представницької демократії були притаманні Україні на всіх етапах її історичного розвитку. На початку ХХ ст. в Україні об'єктивно не існувало реальних інститутів безпосередньої та представницької демократії, які б відповідали тогочасним європейським зразкам. Можна говорити лише про прояви їхніх окремих елементів.

Радянський період свідчить, що перші радянські конституційні акти, зокрема Конституція РРФСР (ст. 3, п. «ж») та Конституція УРСР (ст. 3, п. «б»), встановлювали належність всієї влади у центрі та на місцях трудящим. Конституція СРСР 1936 р., остаточно зневаживши народний суверенітет, виключила зі свого тексту визначення народу як прямого суб'єкта державної влади. Тотожні норми були відтворені у відповідних республіканських актах, в тому числі й у ст. 3 Конституції УРСР [4, с. 114; 5, с. 215]. Радянські конституції за своєю сутністю виключали можливість проведення референдумів як на місцевому, так і на загальнодержавному рівнях.

Термінологічна казуїстика щодо поняття референдуму була виправлена лише в Конституції СРСР 1977 р. Її ст. 5 закріплювала дві форми безпосередньої демократії – всенародне обговорення та всенародне голосування (референдум СРСР), проте законодавство СРСР не створило механізму організації і проведення референдумів, оскільки їх конституційна інституалізація була

суто декларативною [6, с. 14].

Перший закон про референдуми був прийнятий у Литовській СРСР 3 листопада 1989 р., а 16 жовтня 1990 р. аналогічний закон з'явився в РРФСР. Загальносоюзний закон про референдум СРСР було прийнято з запізненням – 27 грудня 1990 р. з'їздом народних депутатів СРСР. До речі, в Україні перший закон з'явився 3 липня 1991 року [7].

Спроба державного перевороту 19 серпня 1991 р. спричинила фактичний розпад СРСР і дала підставу Верховній Раді Української РСР урочисто прийняти доленосний Акт проголошення незалежності України [8]. Проте Акт, прийнятий парламентом, не мав вищої юридичної сили. Через це його прийняття залишилось малопоміченою подією на світовій арені. І лише після всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 р. Україна була визнана світовою спільнотою як суверенна і незалежна держава. Отже, проблема узаконення національного державотворення набуває міжнародного визнання тільки після проведення загальнонаціонального референдуму, що й підтвердив приклад визнання України. Зазначені події сприяли започаткуванню першого періоду становлення і розвитку референдумів в Україні (1991-2000 рр.).

Слід констатувати, що у спеціальній науковій літературі виокремлюється два періоди в історії становлення і розвитку референдумів в Україні: I період (1991 – 2000 рр.) – початок практикування референдумів в Україні; II період (2000 р. – дотепер) – вдосконалення національної теорії та практики референдумів [3, с. 36]. Вважаємо, що можна додати третій період у питанні становлення та розвитку референдуму, який пов'язано із прийняттям нового закону про референдуми у 2012 році. Проте прийнятий Закон України «Про всеукраїнський референдум» від 6 листопада 2012 р. [9] з одного боку вдосконалив процедуру проведення референдумів в Україні, проте позбавив територіальну громаду можливості проводити місцеві референдуми.

Видається, що з часом референдуми почнуть проводитися в Україні як найбільш оптимальна форма безпосередньої демократії, що дозволяє громадянам України приймати найважливіші рішення загальнодержавного та місцевого значення.

1. Дашковська О. Референдум як інститут безпосередньої демократії: досвід зарубіжних країн / О. Дашковська // Вісник Академії правових наук України. – 2010. – № 1. – С. 235-240.

2. Оніщук М.В. Ратифікаційна (міжнародна) референдна демократія: теоретико-методологічні та нормопроектні аспекти / М.В. Оніщук // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – № 1. – 2010. – 8 с. – С. 4-5.

3. Погорілко В.Ф. Референдне право України : навч. посібник / В.Ф. Погорілко, В.Л. Федоренко. – К. : Ліра-К. – 2010. – 366 с.

4. Конституційне право України. Академічний курс : підручник : у 2 т. / В.Ф. Погорілко, В.Л. Федоренко ; за ред. В.Ф. Погорілка. – К. : Юридична думка, 2006. – Т. 1. – 544 с.

5. Конституційне право України : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. В.П. Колісника, Ю. Г. Барабаша. –Х. : Право, 2008. – 416 с.

6. В.Ф. Погорілко, В.Л. Федоренко. Референдуми в Україні: історія та сучасність:

монографія. – К.: Ін-т держави і права НАН України, 2000. – 248 с.

7. Про всеукраїнський та місцевий референдуми: Закон України від 3 липня 1991 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1286-12>.

8. Про проголошення незалежності України [Текст] : Постанова Верхов. Ради УРСР від 24 серп. 1991 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 1991. – № 38. – Ст. 502.

9. Про всеукраїнський референдум : Закон України від 6 листопада 2012 року // Офіційний вісник України. – 2012. – № 92.

Гелетій Олександра Олександрівна,
студентка юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник – **Наливайко Лариса Романівна,**
проректор Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИБОРЧИХ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Конституції України закріплює для громадян рівне право обирати і бути обраними до органів державної влади і місцевого самоврядування. Цим правом можуть користуватися лише громадяни України, оскільки воно є політичним. Внутрішнє переміщення не може бути причиною позбавлення осіб політичних прав, але на сьогодні ВПО не мають можливості використовувати їх повною мірою

Різні проблеми забезпечення політичних прав внутрішньо переміщених осіб вивчали: Дурнєва Т., Ковриженко Д., Павшук К., Пашкова Н., Савелій С. та інші.

Станом на середину вересня, за даними Міністерства соціальної політики, в Україні взято на облік 1 483 119 внутрішньо переміщених осіб. Не всі з них досягли виборчого віку (близько 13% з них – діти), не всі планують брати участь у голосуванні. Але згідно чинного нині Закону «Про місцеві вибори», ці люди не можуть голосувати [1]. Ця обставина не тільки свідчить про порушення конституційних прав і свобод особи, а і про назрівання проблеми дискримінації за ознакою переміщення.

Експерти зазначають, що близько 3,5% електорату України, які є внутрішньо переміщеними особами, позбавлені можливості повноцінної реалізації політичних прав. 3 серпня 2015 року в Верховній Раді знаходиться три законопроекти, які пропонують вирішити питання голосування внутрішньо переміщених осіб на місцевих виборах. Втім, досі ніяких процесів та змін не відбулось. За оцінкою Омбудсмена, така ситуація порушує принцип недискри-